

Hejzlar, Gabriel

## Značková ucha řeckých amfor : (pokračování)

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická.* 1959, vol. 8, iss. E4, pp. [53]-66

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110187>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

GABRIEL HEJZLAR

## ZNAČKOVANÁ UCHA ŘECKÝCH AMFOR

(Pokračování)

### 4. Ucho sinopské amfory (inv. č. 11 496). Tab. I: 1.

Fragment ucha (patrně levého) z pálené hlíny barvy rezavěoranžové, bez polevy, s četnými příměsly tmavých, až černých krystalických zrníček s malými zlatistými částicemi. Tato hlína je tak charakteristická a specifická pro keramické zboží sinopské, že i nesignované výtvoř (nádoby, střešní tašky) se dají zřetelně poznati jako sinopské.<sup>1</sup> Podobná technologická přísada je běžná i v jiných centrech výrobních na jihu černomořském (např. v Herakleii), není však v žádném místě v sev. Černomoří mimo Chersonesos ani v Středomoří.<sup>2</sup>

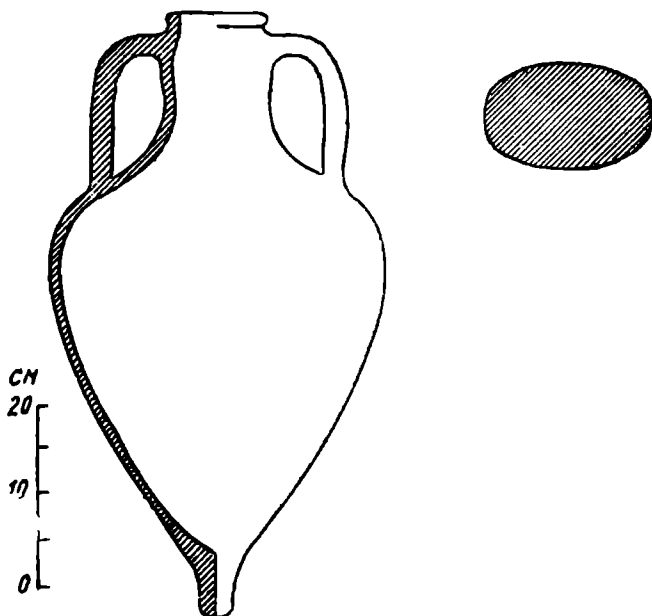
Povrchová délka zlomku je 7 cm, tětiva naspodu fragmentu s nasazením a s lomem 7,2 cm. Ucho skoro polokruhově zaoblené má u svého kořene rozměry 5 cm × 6 cm; příčný jeho průřez je protáhle oválný. Na hřbetě ucha skoro v jeho podélné ose je kolek v obdélném orámování se zaoblenými rohy (5,2 cm × 1,7 cm). Má v pravém dolním rohu značně prohloubený vtisk, takže emblém v podobě hroznu je silně plastický. Horní linie rámce při vtisku nevyšla jako výrazně omezující ohraničení. Třířádkový pravoběžný nápis

ΚΑΛΛΙΘΕΝΗΣ  
ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ  
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

udává jméno hrnčiče Kallisthena a astynoma Dionysia. Sestava písmen v řádcích je nepřesné stoichedon. Vpravo od něho je ve výrazném prohloubení reliefně značně vystupující hrozen, visle visící na stopce. V převážné většině dokladů je emblém v značce sinopských amforových uch vpravo od nápisu, vlevo se objevuje zřídka.<sup>3</sup>

Úplně dochovaný exemplář sinopských amfor s vejčitou bání, o výšce přes 60 cm a o průměru bání asi 30 cm, má krátká ucha, jež s měkkým ohybem nahoře přisedala, rozbíhavě od hrdla, plynule k pleci amfory; na příčném řezu mají ucha tvar oválný. Spodek amfory má krátkou nožku. V bosporské oblasti, v níž se našel největší počet dokladů, je dochováno jen několik celých exemplářů.<sup>4</sup> Nevyznačují se tvarovou originalitou a byly celkem jednoho typu, časem

však s menšími modifikacemi detailů nožky a uch a s větší nebo menší pečlivostí provedení.<sup>5</sup> Podle stejné hlíny a shodného způsobu značkování tvoří samostatnou skupinu keramickou. Svým tvarem se staly sinopské amfory prototypem pro keramiku v Chersonesu taurském.<sup>6</sup> Pro chersoneskou keramiku je charakteristická



Obr. 1. Typ sinopské amfory.

barva červenohnědá s černými krystalickými a bílými vápencovými částicemi — tyto poslední jsou pro ni zvláště příznačné. Pečlivost propracování hlíny a stupeň jejího vypálení jsou různé.<sup>7</sup>

Ucha amfor kolkovaná jmény astynomů jsou v ruských sbírkách zvláště početná. Pridik<sup>8</sup> jich uváděl před 30 lety na 6800 nepočítaje doklady s nápisy méně čitelnými. Od té doby se materiál novými nálezy rozhojnil. Problém původu těchto značkových amfor nebyl dlouho rozřešen, takže jejich výrobní střediska nebyla s určitostí lokalizována.<sup>9</sup>

Poněvadž se amfory nacházely především na různých místech severního Černo-moří v kurhanech, hrobech i na sídlištích, soudil např. Becker,<sup>10</sup> že jde o výrobní jejich středisko v některém městě ionské oblasti v Pontu a pomyslel na Olbii. M. Dumont<sup>11</sup> se domníval, že jsou původem z Knidu.<sup>12</sup> Škorpil<sup>13</sup> poukázal na to, že jejich výrobním místem byla mimo Chersones taurský Theodosia. Pochybnosti o této identifikaci vyslovil D. M. Robinson,<sup>14</sup> jenž označil Sinopu jako výrobní centrum těchto početných amfor značkových jménem astynoma,

protože shledal, že řada jmen na keramických uchách je shodná s jmény na jiných nápisných dokladech v Sinopě. Když v Chersonesu byla objevena d.lna na výrobu amfor se značkami astynomů, z nichž mnohá jména se tu shodují s jmény minc-mistrů na chersoneských mincích, ukázal se též Chersones, který byl význačným střediskem pro výrobu keramického zboží v severním Černomoří, jako jejich výrobní středisko.<sup>15</sup> Jde tedy při tomto druhu keramiky o skupinu sinopskou a chersoneskou. Na značkách v Chersonesu se obvykle nevykytují emblémy při jméně astynomů ani hrnčífů. Donedávna byl znám jen jeden doklad, k němuž připojil Achmerov dalších pět.<sup>16</sup>

Typ a schema sestavy jmen na výrobní značce sinopských amfor má charakteristickou úpravu legendy na 2—3—4 řádcích: udává jméno hrnčífě a úředníka astynoma.<sup>17</sup> Je odlišná od jiných výrobních středisek a má několik variant měnicích se během doby. Podle těchto změn bylo možno sestrojiti i chronologické skupiny v tomto památkovém materiálu. Grakov<sup>18</sup> jich určil pět, Cechmistrenko<sup>19</sup> s použitím dělení Grakova roztřídil je podle úpravy legendy a jejich variant na 11 vývojových stupňů. Z nich asi 90 % má v prvním řádku signatury jméno astynoma, ostatní mají na prvním místě jméno hrnčífě.

Jsou tyto varianty v úpravě signatury na sinopských amforách: a) Jméno hrnčífě a znak města.<sup>20</sup> b) *Ἐπι* + genitiv jména úředníka a označení úřední funkce (*ἀστυνόμου*), po případě s vynecháním názvu úřední hodnosti (např. *ἐπι Ἐνδύμου*). c) Jméno astynoma na počátku značky vždy v genitivě + *ἀστυνόμου* nebo řidčeji participiální genitiv absolutní *ἀστυνομοῦντος*, což je mladší forma<sup>21</sup> (např. *Μησιμλέους ἀστυνόμου*, *Μικρίου ἀστυνομοῦντος*), v úplném znění nebo ve zkratce (*ἀστυ* nebo *ἀστυρο*) a ve třetím řádku je jméno výrobce v nominativě (např. *Σιμαλίων*) nebo v genitivě (*Τεύερα*) v úplném znění nebo ve zkratce. Při zkratce vlastního jména nebo při genitivní formě obou vlastních jmen, když označení úřadu substantivem (*ἀστυνόμου*) neb formou participiální (*ἀστυνομοῦντος*) je umístěno mezi oběma vlastními jmény (obvykle v 2. řádku), není vždy snadno určit, ke kterému jménu se vztahuje, zda k předcházejícímu či k následujícímu, zvláště tehdy, když se obě jména vyskytují i jako jména astynoma i výrobce.<sup>22</sup> d) Je znění nápisu i v opačné sestavě, to jest jméno hrnčífě je vpředu a jméno astynoma je na konci značky. To je náš doklad.<sup>23</sup> Zde je snadné určení astynoma, když je jméno hrnčífě v nominativě. Asi polovina dosud známých značek s jménem astynoma má jméno hrnčífě v genitivě, druhá v nominativě. Genitivní formy se užívá v starší době, ale někdy i v době pozdější, kdy však je běžnější užití nominativu. e) K jménu astynoma, ať je vpředu nápisu nebo v druhé jeho části, je připojeno patronymikon. Podobně i k jménu hrnčífě. f) Signatura s jménem hrnčífě, bez jména astynoma, jež bylo patrně na druhém uchu. Tento způsob signování je zcela řídký.<sup>24</sup> g) Z pozdního období, jak se zdá, jsou dvojí značky („dvojnye firmy“), to jest s dvěma jmény výrobců. Dokladem je exemplář nalezený nedávno v Pantikapaju.<sup>24a</sup>

Že Kallisthenes značí jméno hrnčáře, můžeme souditi z jiných dokladů, kde je k vlastnímu jménu připojeno appellativum *κεραμεύς*.<sup>25</sup> Kallisthenes jako *κεραμεύς* je často na uchu nádob ve spojení s jinými jmény astynomů, v jiné sestavě jmen, v odlišné formulaci značky a s jinými emblémy a zřejmě i v různých dobách.<sup>26</sup> Vzhledem k tomu, že lze jeho jméno sledovati v časovém rozpětí přibližně od r. 270 asi do r. 70 př. n. l., je možno souditi, že v této rodině byla keramická výroba v několika generacích. Není vyloučeno, že některý z členů této rodiny byl i astynomem (v l. 180—150), jak to dosvědčují signatury na uchách amfor.<sup>27</sup> Není však jisto, možno-li k jeho jménu toto označení vztahovati, je-li uvedeno jméno v zkrácené formě. Je to v případech, kde tvar *ἀστυνό(μου)* v 2. řádku značky je možno vztahovati i k jménu na 1. i na 3. řádku signatury.<sup>28</sup> Můžeme-li souditi podle typu písmena jedné signatury Kallisthena, jak se jeví na faksimile v studii Škorpilově,<sup>29</sup> mohl býti jeho souvěkým astynomem Antimachos. Z těchto Kallisthenů, kteří patřili k význačným sinopským výrobcům, bylo by možno časově zařaditi našeho Kallisthena podle úpravy legendy a podle chronologické řady, jak ji určil Grakov, pravděpodobně asi do 1. pol. 2. stol. př. n. l.

V úvahu však nutno vzíti též jméno astynoma Dionysia, který je s Kallisthenem doložen na jiné úplně stejné značce<sup>30</sup> ale i na jiných dokladech, kde je však jiná úprava legendy, jednak v textovém znění, jednak se zkratkami, i s jiným emblémem, takže sotva lze říci, že jde o touž osobnost.<sup>31</sup> Dionysios je uveden ve spojení i s jinými kerameuty.<sup>32</sup> Jeho jméno je časté na kolech amfor, kde je provázáno i rozmanitými patronymiky,<sup>33</sup> takže lze sledovati toto jméno poměrně v dlouhé řadě. Grakov<sup>34</sup> je zařadil do své časové skupiny 2. až 4., tj. do let 270—150 př. n. l. Jako astynomos byl jeden Dionysios s patronymikem *ὁ Ἀπημάρτου* někdy mezi léty 120—70 př. n. l. (Grakova 6. chronologická skupina).<sup>35</sup> Vzhledem k tomu, že jméno hrnčáře je na této značce na konci legendy a uvedeno je tu i patronymikon, získáváme pro datování Dionysia na našem exempláři bez patronymika jako pravděpodobný terminus ante quem r. 120 př. n. l.

Astynomos Dionysios má své místo i na jiných nápisných dokladech mezi jmény, z nichž Robinson sestavil sinopskou prosopografii.<sup>36</sup> Dionysios se uvádí i mezi výrobci.<sup>37</sup>

Astynomové v ionských městech v Malé Asii (Kyzikos, Ténos, Ankyra) a v severním Černomoří (Tyras, Olbia) měli patrně význačnější úlohu než v Athénách, kde jejich funkci známe lépe. Tam měli na starosti obchodní provoz na agoře, dozor na udržování staveb, silnic a ulic a na jejich čistotu, byli komisaři pro zásobování vodou, dozírali na pozemky a na jejich hranice, měli funkci mravnostní policie a pečovali o pořádek ve městě i mimo ně. V jednotlivých městech byla jejich kompetence rozdílná, také jejich počet nebyl všude stejný, ani doba jejich úřadování.<sup>38</sup> Jsou-li uváděni na uchu sinopských nádob, byli to patrně úředníci důležití a pravděpodobně s rozsáhlejší úřední pravomocí než např. v Athénách, snad představení města či starostové. Pridik<sup>39</sup> pomýšlel na podobnou úlohu,

jakou měli v Athénách archonti nebo na Rhodu Heliovi kněží, tj. že byli úředníky eponymními. Zdá se, že v obcích, jejichž keramické značky uvádějí jméno astynoma, měli astynomové na péči export keramiky, po případě kontrolu vývozu vůbec.<sup>40</sup> Achmerov opírající se o starší badatele<sup>41</sup> poukázal na to, že např. v Chersonesu jméno astynoma nemělo jen ráz eponymní, ale znamenalo i vládní dozor nad výrobou amfor a kontrolu nad množstvím výrobků určených k vývozu. Soudí, že tomu tak bylo v době helenistické i jinde.

Jméno astynomů na amforách bylo pravděpodobně legální zárukou jejich kapacity a zaručovalo nejen správnost míry, ale i původnost zboží, a tím usnadňovalo vývoz do ciziny; v místě, kde byl astynomos hlavní úřední osobností, udávalo jeho jméno výrobní rok. Sinopští astynomové měli pravděpodobně také ráz eponymní.<sup>42</sup> Není proto již třeba s E. Caillemérem<sup>43</sup> býti v úplné nejistotě o účelu těchto značek s jejich jménem.

Hrozen jako emblém vedle nápisu je častý na značkách sinopských amfor a bývá ve spojení i s jinými jmény hrnčírů a astynomů.<sup>44</sup> Otázkou je, ke kterému jménu mají vztah emblémy, jež jsou velmi rozmanité,<sup>45</sup> zda k výrobcí či k astynomovi, či mají jiný smysl.

Poněvadž je astynomos, jak se zdá, hlavní úřední osobností na značce amfory, patří emblém pravděpodobně jemu. Svědčí pro to, že u téhož astynoma zůstává tento znak zpravidla nezměněn, zatím co jména hrnčírů se v kombinaci s tímto astynomem mění. Soudil tak už Becker<sup>46</sup> a po něm jiní badatelé.<sup>47</sup> Cechmistrenko uvedl přesvědčivé doklady, že změna emblému nezávisela na jméně hrnčírův.<sup>48</sup> Naopak jsou na značkách s týmž jménem hrnčírů různé emblémy, jde-li o jeho spojení s jinými jmény astynomů.<sup>49</sup> Některé emblémy (např. koně, hada, vavřínovou ratolest aj.) pokládal Becker za osobní znak astynoma, jiné (hrozen, amforu, orla na delfínu aj.) za znak státní či městský.<sup>50</sup> Známek města, kterým byl pro Sinopu, jak se zdá, orel na delfínu,<sup>50a</sup> byl asi nejprve označen původ amfor. Užívalo se ho po určitou dobu; podle Grakova<sup>51</sup> od konce 4. stol. asi do r. 270 př. n. l. Jsou varianty v podání emblému při témž astynomovi tím, že stejný motiv jeví obměny v umístění.<sup>52</sup> Jsou však i různé emblémy při témž jméně astynoma. Např. u astynoma Kallisthena, syna Hestiaia, jsou tři emblémy změněné při třech různých hrnčírův.<sup>53</sup> To by mohlo podle Cechmistrenka svědčeti, že pro Kallisthena pracující hrnčírův měli své rytce, kteří vytvářeli razítka s emblémy bez zřetele na astynoma. Vysvětlení málo pravděpodobné. Příčinu tohoto způsobu provedení sotva lze, tuším, zatím určit.<sup>54</sup>

V případě, že je na kolku dvojitý emblém, je možno s Beckerem připisovati jeden astynomovi a druhý výrobcí.<sup>55</sup> Tak soudil i Grakov,<sup>56</sup> s nímž souhlasí na základě nově uvedených dokladů Cechmistrenko,<sup>57</sup> jenž poukázal na to, jak k emblému hrnčírů (např. Poseidonia) s měnicími se jmény astynomů přibývají nové emblémy. S tím však se zdá býti v neshodě případ, kde značka s dvěma motivy (hrozen a klas) zůstává nezměněna, např. při jméně jiného hrnčírů Posei-

donia, ač jde o spojitost s různými střídajícími se astynomy.<sup>68</sup> Cechmistrenko tu shledává v obou těchto emblémech znak hrnčíře opíraje se o jeden doklad značky s dvěma emblémy (klas a hrozen), na níž je jen jméno hrnčíře (*κεραμύως*) | *Ποσειδωνίου* | *τοῦ Νουμπίου*.<sup>69</sup> Nevysvětluje však, proč nepřistupuje všude další emblém astynomův jako třetí, když u řady jiných uch Poseidoniových se změnou astynoma přibývá další nový emblém.<sup>60</sup> V případě kerameuta Poseidonia lze, tuším, souditi spíše, že jeden emblém má vztah k Poseidoniovi a druhý k jeho otci Numeniovi; emblém astynomův pak byl pravděpodobně na druhém uchu. Bylo by však možno i souditi, že emblém klas a hrozen měl význam jiný a byl bez vztahu k osobě hrnčíře nebo astynoma. Podobně by tomu mohlo býti s jinou dvojicí emblémů, s hrozem a kantharem, již uvádí Cechmistrenko,<sup>61</sup> k nimž též přistupuje třetí emblém, ale také ne všude. Sotva lze souditi s Cechmistrenkem, že výrobce měl v těchto případech dva emblémy a astynomos jeden, po případě vlastně žádný. I zde dvojice hrozen a kantharos nemusila míti vztah k osobě hrnčíře ani astynoma. Podobně je tomu s touto dvojicí emblémů na značce s kerameutem Ergasionem a astynomem Dionysiem.<sup>62</sup> Jsou ovšem doklady s třemi emblémy, kde se nedá vyloučiti, že mohl míti hrnčíř nebo astynomos i dva emblémy (pes, klas, žalud).<sup>63</sup> Í když se zdá, že emblém byl někdy ražen k legendě samostatně,<sup>64</sup> stěží se dá souditi, že vtisknutí emblému astynomova by mohlo býti při značkování opominuto. Jsou-li v značce emblémy tři až čtyři, jsou umístěny po obou stranách legendy.<sup>65</sup> Při čtyřech emblémech přisoudil Cechmistrenko<sup>66</sup> dva astynomovi (Ifiovi) a dva hrnčířovi (Hefaistiovi) a neshledává tu právem jen úsilí o vyplnění místa, jak by se mohlo zdáti a jak soudil Grakov.<sup>67</sup>

Že astynomos i hrnčíř mohli míti v určité době každý svůj emblém, jasně nasvědčuje amfora ze Zelenskogo kurganu, kde na jednom uchu je jméno astynoma (Poseidios s patronymikem) s emblémem (kyj) a na druhém jméno hrnčíře (Hikesios s patronymikem) s emblémem (hrozen).<sup>68</sup> Tento způsob signování klade Cechmistrenko asi do doby 220–180.

Vedle značek na uchu měly některé amfory ze Sinopy značku na hrdle. Jsou však známy jen tři doklady značky tohoto druhu, z konce 4. a z poč. 3. stol.<sup>69</sup> Herakleia v Pontu znala jen tento způsob značkování amfor.<sup>70</sup>

Podle jmen hrnčířů lze souditi, že v Sinopě byli mezi nimi i domácí pracovníci neřečtí.<sup>71</sup>

Pro určení doby, ve které jsou běžné značky se jménem astynom ů (od konce 4. stol. do polovice 1. stol. př. n. l.), přichází v úvahu úprava nápisu, paleografie písma a orthografie, volba emblému a vzájemný vztah obou jmen na značce, hrnčíře a astynoma, a jiné nápisy s týmiž jmény.<sup>72</sup>

Ráz písma dovoluje sice datování jen zcela přibližné, ale typ jednotlivých písmen přece dává jakousi oporu pro časové určení. Uvedeme některá z nich, jež třeba vzíti v úvahu na našem exempláři. A s přímou spojovací hastou vodorovnou

se udrželo asi do r. 150 př. n. l., kdy proniká hasta lomená.<sup>73</sup> Σ s vnějšími hastami šikmými bylo běžné asi do r. 90 př. n. l., kdy ustoupilo Σ s hastami vodorovnými.<sup>74</sup> Podle Grakova<sup>75</sup> se udržuje zvláště asi v l. 270—180 př. n. l., ale je doloženo i v l. 270—150 př. n. l. Meziřádkové zmeřšené omikron O, jež se udržuje v řecké epigrafii asi od poloviny 4. stol. do polovice 2. stol.,<sup>76</sup> udává časovou mez příliš širokou. Podobně kruhové O s bodem uprostřed.<sup>77</sup> Ν je běžné v l. 270—180, Η je běžné v l. 180—150, Υ je běžné v l. 220—180.<sup>78</sup> Podle paleografických rysů by bylo možno s datováním ucha sestoupiti asi k l. 180—150 př. n. l.

Časové zařazení jednotlivých jmen astynomů i hrnčičů není zatím bezpečněji provedeno. Relativní chronologii se podařilo Grakovi určit v sestavě rodinného pořadí několika hrnčičů aspoň ve dvou generacích, kde se vyskytá patronymikon u jména kerameuta; poukázal i na rodinné vztahy několika astynomů, zvláště užívají-li téhož emblému.<sup>79</sup> Jméno Kallisthenes se objevuje v zkrácené formě nebo v genitivním tvaru, po případě s přídavkem *καλαμεύς* — tuto skupinu značek zařadil Grakov<sup>80</sup> do své časové skupiny 2. (l. 270—220 př. n. l.) Plné znění jména a bez patronymika je běžné ve 3. skupině (220—180 př. n. l.).<sup>81</sup> Jako výrobce je Kallisthenes i ve 4. skupině Grakova (180—150 př. n. l.) i v 5. skupině (150 až 120).<sup>82</sup> Astynomos Dionysios je zde ještě bez patronymika, jež naznačuje pozdější způsob signování; podle Grakova se tak děje až v jeho časové 5. skupině (150—120). I lze našeho Dionysia řaditi před r. 150. Můžeme proto náš exemplář klásti asi do let 180—150 př. n. l.

Sinopa v Paflagonii, asi uprostřed sev. břehu Malé Asie, osada Miletu, byla obchodně velmi významným městem pro své úrodné okolí a pro dvojí výborný přístav. Byla obklopena olivovými háji<sup>83</sup> tvoříc východní krajní hranici oblasti pěstování olivy, kterou tam zavedli řečtí osadníci. Jako jedno z nejbližších výrobních středisk k Bosporu vyvážela Sinope značné množství olivového oleje do severního Černomoří, kde se olivě nedařilo.<sup>84</sup> Jinak byla Sinope známa vývozem oceli i železa, jež se v Řecku počítaly k nejlepším.<sup>85</sup>

Naše amforové ucho je jedním z hmotných svědků pro obchodní spojení Sinopy s Pantikapiem. Našlo se jich značné množství na celém severním pobřeží Černého moře v sídlištích i v hrobech. Mimo Pantikapaion v Theodosii a v Myrmekeiu, Tiritake, Fanagorei, v Tanais, Kimmeriku, Olbii a v jiných místech řeckého i domáciho osídlení. V Chersonesu převažují počtem ucha amfor místní výroby.<sup>86</sup> Sinopská amforová ucha se nalézají i v západním Černomoří, kam Sinope obchodně pronikala.<sup>87</sup>

Tato sinopská keramika s olejem a vínem, jež pronikala i do krajů jihuorské stepi a do oblasti při řece Kubáni<sup>88</sup> přes důležité obchodní středisko Fanagorei, dosvědčuje vytvoření, trvání a zesílení obchodních vztahů v době helenistické s těmito městy a zvláště s Pantikapiem. Vedle dřívějších obchodních spojů s hospodářskými středisky v řeckém Středomoří, jejichž průkazným svědkem jsou značkováná ucha z několika vývozních center (např. z Thasu, Rhodu,



Knidu), byly navázány styky i s řeckými osadami na jižním břehu černomořském, které měly význačné místo v zásobování těch krajů olivovým olejem a vínem.<sup>89</sup>

Sinopský export olivového oleje a vína na sever se začal podle svědectví keramiky v 2. pol. 4. stol. př. n. l., ale vedle něho byl silnější vývoz z Herakleje pontské, druhého to velikého obchodního střediska na jižním pobřeží černomořském.<sup>90</sup> Když však obchodní převaha Herakleje zeslábla, Sinope si zřejmě udržela obchodní vliv dále, neboť masový vývoz keramického zboží sinopského nastal v 3. stol. a zesílil zvláště v 2. stol. př. n. l. přes silnou konkurenci Rhodu a Kou.<sup>91</sup> Sinopská výroba byla určena z velké části na export, kdežto např. v Chersonesu pro místní spotřebu.<sup>92</sup> Dokládají to nejen tisíce značkových amforových uch, nýbrž i sinopské značky na střešních taškách, dovážených do severního Černomoří v době od 4. do 2. stol. př. n. l.<sup>93</sup> Sinopských značek je v městech Bosporské říše v této době největší množství, což ukazuje na vedoucí postavení Sinopy v obchodování s těmito městy. Svědčí o tom zvláště v 2. a 1. stol. př. n. l. i mince. Také v prvních stoletích n. l. ovládla dovoz do severního Černomoří jižní oblast černomořská.<sup>94</sup> V přirovnání objemu dovozu z Rhodu např. jeví se tam poměr asi 1:3 ve prospěch Sinopy.<sup>95</sup> Zdá se, že se Sinope stala v té době i součástí trhovního svazku rhodského a měla v Černomoří i úlohu obchodního prostředníka.<sup>96</sup> Podle značného počtu amforových uch (asi 50% z celého počtu) nalezených např. v Myrmekeju a v Tiritaki dospěla E. M. Štajermanová k soudu, že sinopský vývoz do těchto dvou městeček v době od 3. do 1. stol. př. n. l. stále vzrůstal, byl ustálenější a postupně zatlačil vývoz rhodský.<sup>97</sup> Vysvětluje se to zvýšeným významem Sinopy, když se stala sídelním městem pontských vladařů (Mithridata Eupatora po r. 180 př. n. l.)<sup>98</sup>

O městském zřízení Sinopy jinak je celkem málo známo,<sup>99</sup> ale o další úřední funkci se dovídáme z nápisů na amforových uchách. Nálezy nemnoha amforových značek v starší době, jež uvádějí jméno agoranoma,<sup>100</sup> byly rozmnoženy několika novějšími doklady z Pantikapaia s jménem agoranoma.<sup>101</sup> Vzhledem k tomu, že některá jména těchto agoranomů jsou táž jako jména známých nám astynomů, soudil Šelov,<sup>102</sup> že obojí funkci mohla zastávat i v určité době — pomýšlí na 1. 270—180 př. n. l. — táž osoba. Podle jedné fragmentárně dochované značky<sup>103</sup> se ukazuje, že v Sinopě bylo kolegium agoranomů aspoň tříčlenné. V jakém vzájemném vztahu byly tyto dvě funkce v Sinopě, agoramos a astynomos, nedá se prozatím nijak určitěji říci, protože dosud nemáme oporu pro chronologii zařazení jmen astynomů a hrnčičů.

##### 5. Ucho sinopské (inv. č. 11 498). Tab. I: 2.

Ucho z dobře vypálené hlíny barvy žlutočervenavé s množstvím přimíšených tmavých až černých krystalických zrníček, bez polevy. Povrchová délka segmentově zaobleného fragmentu je 10 cm, tětíva naspodu s lomem a s nasazením je

asi 8 cm; na průřezu oválná forma ucha má u kořene rozměry 5,5 cm × 7,5 cm, na druhém konci 4,6 cm × 2,6 cm. Zaoblení horní části ucha ukazuje, že přisedalo k báni plynule. Na ohybu ucha směrem dolů je na jeho hřbetě přibližně obdélná, nepravidelně vyražená kartuš skoro v jeho podélné ose, bez orámování, takže plocha razítka přechází bez přerušení do okolní vyhlazené části; jen na straně blíže k hrdlu nádoby vznikl hlubším vtiskem okraje razítka výrazný, ale nepravidelný dolní rámeček pole. Tím více se uplatňuje reliefně v profilu vyražená mužská hlava s plnovousem a s hustým vlasem; je obrácena vpravo, v poloze sešikmená doleva, určena pro pohled od hrdla nádoby. Má výrazný nos nepravidelné formy, hluboko položené oko, nad čelem je poškození, takže horní úprava vlasů, pod nimiž ucho není naznačeno, není zřetelná. Bylo by možno souditi i na hlavu Herakleovu.

Podle druhu hlíny je možno řaditi ucho k sinopským amforám, i když je bez nápisu. Analogem, i když v jiné úpravě, by pro ně bylo anepigrafické ucho amfory nalezené v Pantikapaiu, jež má také značku s reliefním emblémem bezvousé mužské hlavy<sup>104</sup>, nebo exemplář z Fanagoreie s bustou vousatého muže a s dlouhými vlasy.<sup>105</sup> Nápis mohl býti na druhém uchu nádoby. Jsou početné exempláře s podobným emblémem, které jsou signovány jmény astynomů a výrobců.<sup>106</sup> Bylo by však třeba provésti srovnání s typem hlavy, který připomíná na našem dokladu hlavu Heraklea, aby bylo možno ji časově aspoň přibližně zařaditi. Pro toto určení nemám však k dispozici potřebný srovnávací materiál.

## POZNÁMKY

<sup>1</sup> Srov. A. B. Šelov, MIA 56 (1957), 212. I. B. Zeest, VDI 1957, 2, 112.

<sup>2</sup> Zeest, tamtéž, 114 n.

<sup>3</sup> Srov. B. N. Grakov, *Drevně řecké keramičeské klejma s imenami astynomov*, 1929, 74. Th. Saucine-Saveanu, Dacia VII—VIII (1937—1940), 254, č. 1 aj.

<sup>4</sup> Srov. Grakov, uv. sp., 65 (museum v Kerči), R. B. Achmerov, VDI 1948, 4, 161 (museum ve Feodosii); tamtéž, 162, obr. na str. 163 (museum v Chersonesu), VDI 1951, 1, 224 nn., obr. 1—5; tamtéž, seš. 2, 110, obr. 3, 4.

<sup>5</sup> Achmerov, VDI 1948, 4, 162, Zeest, VDI 1951, 2, 140 nn., obr. 3, 4, 5.

<sup>6</sup> Srov. Achmerov, VDI 1947, 1, 173, V. V. Borisova, VDI 1949, 3, 91.

<sup>7</sup> Srov. Borisova, VDI 1949, 3, 92.

<sup>8</sup> Sitzungsberichte d. Preussischen Akademie d. Wiss., Philosophisch-historische Klasse, 1928, 342 nn.

<sup>9</sup> Srov. J. Brandis, Zeitschr. f. Numismatik I (1874), 51, V. V. Škorpil, Izvěstija Imper. Archeologičeskoj Kommissii, seš. 11 (1904), 19 nn.

<sup>10</sup> Fleckeisen, Jahrb. f. class. Philologie, Suppl. IV (1861—1867), 492 nn.; V (1864—1872), 513, 528; X (1878/1879), 67 nn., 108 nn.

<sup>11</sup> *Inscriptions céramiques de la Grèce*, 1871, 141.

<sup>12</sup> Tam totiž jsou také na témž uchu jména výrobců a úředníků; srov. Grakov, uv. sp., 105.

<sup>13</sup> IIAK 51 (1904), 126.

- <sup>14</sup> AJA 9 (1905), 300.
- <sup>15</sup> Achmerov, VDI 1949, 4, 99, Borisova, VDI 1949, 3, 86–92.
- <sup>16</sup> Achmerov, VDI, 1949, 4, 103.
- <sup>17</sup> Také na uchách chersoneských amfor jsou jména astynomů zpravidla v genitivě substantiva (*ἀστυνόμου*) nebo participia (*ἀστυνομούντος*) s patronymikem i bez něho.
- <sup>18</sup> Uv. sp., 36 n.
- <sup>19</sup> SA 1958, 1, 68.
- <sup>20</sup> Cechmistrenko, uv. m., obr. 20.
- <sup>21</sup> Becker, Fleckeisen Jahrb., X. Supplb., 114.
- <sup>22</sup> Srov. Škorpil, IIAK 3 (1902), 133–148; 11 (1904), 61, č. 227, 63, č. 237, 239 nn., 66, č. 254, 255, 87, č. 369 aj.; Pridik, uv. m., 358–366; Becker, Fleckeisen Jahrb., Supplb. X, 25 nn., Grakov, uv. sp., 36 nn., 139, č. 17, VDI 1951, 1, 142; Saucinc-Saveanu, Dacia VII/VIII (1937–1940), 254 n., 256, č. 12.
- <sup>23</sup> Srov. též Becker, Fleckeisen Jahrb., X. Supplb. 31, 223 nn. Škorpil IIAK 11 (1904), č. 279, 318, 339 ab, 340, 343 aj.; Dacia V/VI (1935–1936), 322, obr. 2; VII/VIII (1937–1940), 255, č. 8 aj.
- <sup>24</sup> Grakov, uv. sp., 70 n. uváděl jen tři doklady; další zjistil Šelov, MIA 56 (1957), 212.
- <sup>24a</sup> *Λάος, Θύος*; Šelov, MIA 56 (1957), 212.
- <sup>25</sup> Srov. např. Škorpil, IIAK 11 (1904), 62, č. 235 (*Καλλισθένης κεραμέως*), 86, č. 367 (*Ἡφαίστου | Ποσειδωνου | κεραμέως*), č. 368; IIAK 51 (1914), 125, č. 22 (*Ἰκεαίου τοῦ Διονυσίου κεραμέως*); Cechmistrenko, SA 1958, 1, 67, obr. 56 (*κεραμέως Ποσειδωνου*); Štajermanová, MIA 25 (1952), 391 n. připomíná sedm dokladů.
- <sup>26</sup> Srov. Škorpil, IIAK 3 (1902), 130, 132, 134, 136, 138, 140, 141, 143, 144, 147; 11 (1904), 22, č. 19, 23, č. 27, 39, č. 111, 51, č. 183, 78, 79; Becker, Fleckeisen Jahrb., X. Supplb., 29, č. 24, IV. Supplb., 470, č. 27, 481, č. 29, 30, 485, č. 46, V. Supplb., 495, č. 4, 498, č. 15, 504, č. 32; Pridik, uv. m., 377 s. v., 344 nn., Grakov, uv. sp., 204, s. v.
- <sup>27</sup> Srov. Grakov, uv. sp., 148, 150, č. 35, 152, Štajermanová, MIA 25 (1952), 391, 392.
- <sup>28</sup> Srov. Škorpil, IIAK 11 (1904), 73, č. 295, 78, č. 320, 79, č. 326; 3 (1902), 143, č. 63 b, č. 64 a, č. 65, 144, č. 68, 147, č. 86; 51 (1914), 124, č. 17, 18.
- <sup>29</sup> IIAK 11 (1904), 22, č. 19.
- <sup>30</sup> Srov. J. J. Marti—Škorpil, Keramičeskie nadpisi chranjaščijasja v Melek-Česmen-skom kurgane v g. Kerči, 1910, č. 93, Pridik, uv. m., 347, č. 52.
- <sup>31</sup> Srov. Grakov, 130, 124, č. 9 z let 270–220.
- <sup>32</sup> Srov. Škorpil, IIAK 11 (1904), 63, č. 241 (Aischines), 69, č. 276 (Epielpos) 70, č. 279 (hrnďř Ergasion), 75, č. 305, (Mithradates); Becker, Jahrb. Supplb. IV, 467, č. 9, 484, č. 41, 42, Supplb. X., 224, Grakov, uv. sp., 29, 186 n. s ostatní liter., 201, D. Robinson, AJA 9 (1905), 271 nn, 294 nn.; Dacia VII/VIII (1937–1940), 255, č. 7, 256, č. 12 ve sbírce musea v Mangalia (stv. Kallatis) aj.
- <sup>33</sup> Např. *Α. ὁ Δημητρίου* (Škorpil, IIAK 11 (1904), 67, č. 262), *Α. ὁ Διονυσίου* (tamtéž, 32, č. 75), *Α. ὁ Ἐστιαίου* (Dacia VII/VIII (1937–1940), 257, č. 20).
- <sup>34</sup> Uv. sp., 15.
- <sup>35</sup> Srov. Anfimov, VDI 1951, 1, 120, Škorpil, IIAK 11 (1904), 31, č. 71, 72, 32, č. 73, 74.
- <sup>36</sup> AJA 9 (1905), 301, č. 18, 269–279.
- <sup>37</sup> Škorpil, IIAK 11 (1904), 39, č. 115, 50, č. 176, 61, č. 279.
- <sup>38</sup> Srov. G. Gilbert, *Handbuch d. griech. Staatsalterthümer I*,<sup>2</sup> 1893, 287 n.; Busolt, *Griechische Staatskunde I*, 1920, 492, G. F. Schömann—J. H. Lipsius, *Griechische Alterthümer*<sup>4</sup>, 1897, 143, 446, A. Pridik, *De Cei insulae rebus*, 1892, 93, Cantacuzino, Dacia III/IV (1930–1934), 618 n., PWRE, s. v. Astynomen. Dar. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, s. v. O kompetenci astynomů v Pergamu v době helenistické a později

- i v době císařské srovn. G. Klaffenbach, *Die Astynomeninschrift von Pergamon*, Abh. d. d. Akad. d. Wiss. zu Berlin, 1953, Nr. 6, 3 nn. s lit.
- <sup>39</sup> Uv. m., 343.
- <sup>40</sup> Grakov, uv. sp., 44, Achmerov, VDI 1949, 4, 123.
- <sup>41</sup> VDI 37 (1951), 3, 84; srov. Stephani, *Der ausruhende Herakles*, 1854. 280 n., Becker, Jahrb., Supplb. IV, 492.
- <sup>42</sup> E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, 1913, 359, 541, Grakov, uv. sp., 49.
- <sup>43</sup> Daremberg—Saglio, *Dictionnaire*, s. v. astynomoi, 504.
- <sup>44</sup> Srov. Becker, *Fleckeisen Jahrb.*, X. Supplb., 111, pozn. 46, Pridik, uv. m., 380, s. v. Traube, Grakov, uv. sp., 143, č. 6, 10, 148, č. 2, 4, 8, 9, 10 aj., G. Cantacuzène, *Revue historique du Sud-Est Européen* 12 (1935), 298, Štajermanová, MIA 25 (1952), 391 n., Achmerov, VDI 1951, 1, 112 nn., Th. Saucino—Saveanu, *Dacia VII/VIII* (1937—1940), 257, č. 17, 18.
- <sup>45</sup> Srov. SA 1958, 1, 69 n.
- <sup>46</sup> *Fleckeisen Jahrb.*, X. Supplb., 112.
- <sup>47</sup> Grakov, uv. sp., 115, 147, Achmerov, VDI 1949, 4, 101, Cechmistrenko, SA 1958, 1, 65 n.
- <sup>48</sup> SA 1958, 1, 56 nn., obr. 1, 2, 3, 6, 7, 8; např. astynomos Mikias má na svých značkách 20 různých jmen hrnčífů, astynomos Aischines 14 jmen hrnčífů a při tom se emblém nemění
- <sup>49</sup> Srov. Becker, *Fleckeisen Jahrb.*, Supplb. IV, 496, J. Brandis, *Zeitschr. f. Numismatik I* (1874), 51 nn., Grakov, uv. sp., 115, Cechmistrenko, SA 1958, 1, 65 n.
- <sup>50</sup> *Fleckeisen Jahrb.*, X. Supplb. 111, 113.
- <sup>50a</sup> Srov. L. Lacroix, *Etudes d'archéologie classique I* 1955—1956 (1958), 108 n.
- <sup>51</sup> Uv. sp., 82; srov. též Cechmistrenko, uv. m., 63.
- <sup>52</sup> Srov. astynoma Aischina — kyj ležící, stojící a se silným koncem nahoře nebo dole; Cechmistrenko, uv. m., obr. 6, 7, 8.
- <sup>53</sup> Cechmistrenko, uv. m., str. 58, obr. 9, 10, 11.
- <sup>54</sup> Srov. též Grakov, uv. sp., 48, 83, 143 n., 197, Šelov, MIA 56 (1957), 214.
- <sup>55</sup> *Fleckeisen Jahrb.*, Supplb. V, 531, Supplb. X, 113.
- <sup>56</sup> Uv. sp., 23.
- <sup>57</sup> SA 1958, 1, 66 n.
- <sup>58</sup> SA 1958, 1, 67.
- <sup>59</sup> SA 1958, 1, 67, obr. 56.
- <sup>60</sup> SA 1958, 1, 67.
- <sup>61</sup> SA 1958, 1, 67.
- <sup>62</sup> Škorpil, IIAK 11 (1904), 70, č. 279.
- <sup>63</sup> Srov. Škorpil, IIAK 11 (1904), 62, č. 235.
- <sup>64</sup> Srov. Grakov, uv. sp., 74, Šelov, MIA 56 (1957), 213.
- <sup>65</sup> Srov. např. SA 1958, 1, 67, obr. 57.
- <sup>66</sup> Srov. SA 1958, 1, 67, obr. 58.
- <sup>67</sup> Uv. sp., 73.
- <sup>68</sup> Škorpil, IIAK 51 (1914), 125, č. 22, Cechmistrenko, SA 1958, 1, 68.
- <sup>69</sup> Achmerov, VDI 1949, 4, 103.
- <sup>70</sup> Achmerov, VDI 1949, 4, 103.
- <sup>71</sup> Např. Papes (Škorpil, IIAK 11 (1904), 32, č. 74b, 34, č. 85, 41, č. 124), Sagaris (tamtéž, 42, č. 131, 43, č. 138), Mithradates (tamtéž, 24, č. 32, 29, č. 58, 33, č. 80, 75, č. 305, 76, č. 309), Psammis (tamtéž, 30, č. 64, 34, č. 86, Anfimov, VDI 1951, 1, 116, 122), Das (Anfimov, uv. m., 121); srov. též Grakov, uv. sp., 141, 159 n. aj.
- <sup>72</sup> Srov. Grakov, uv. sp., 107 nn., Achmerov, VDI 1949, 4, 104 nn.

- <sup>73</sup> Srov. W. Larfeld, *Griech. Epigraphik*<sup>3</sup>, 1914, 270.  
<sup>74</sup> Larfeld, uv. m., 270.  
<sup>75</sup> Uv. sp., 137 n.  
<sup>76</sup> Larfeld, uv. m., 272.  
<sup>77</sup> Larfeld, uv. m., 271.  
<sup>78</sup> O vývoji písma na značkách Sinopy srov. Grakov, uv. sp., 76 nn, tab. 2.  
<sup>79</sup> Uv. sp., 136, 146, 147.  
<sup>80</sup> Uv. sp., 128, 122, 135.  
<sup>81</sup> Srov. Grakov, uv. sp., 145, Cechmistrenko, SA 1958, 1, 68.  
<sup>82</sup> Uv. sp., 140, č. 17, 143 n., č. 1–30, 145, č. 1–62.  
<sup>83</sup> Srov. Strabon XII 546 *ἀπαντα δὲ καὶ ἐλαϊφορὸς ἐστιν*, D. M. Robinson, AJA 27 (1906), 128 n., 141.  
<sup>84</sup> Srov. Herodotos IV 28 o tamním drsném podnebí.  
<sup>85</sup> V. F. Gajdukevič, *Bosporského carstvo*, 1949, 117.  
<sup>86</sup> Achmerov, VDI 1948, 4, 161.  
<sup>87</sup> Srov. Dacia VII/VIII (1937–1940), 262, č. 42 aj.; v Seuthopolis v Bulharsku — srov. M. Čiřikova, BCH 82 (1958), 467.  
<sup>88</sup> V. Grakov, uv. sp., 31, Anfimov, VDI 1951, 1, 110 nn., 127 n., Gajdukevič, uv. sp., 87, Zeest, VDI 1949, 3, 99, MIA 19 (1951), 107, Šelov, MIA 57 (1956), 149.  
<sup>89</sup> Srov. Zeest, VDI 1951, 2, 106.  
<sup>90</sup> Grakov, uv. sp., 67, Zeest, VDI 1951, 2, 116.  
<sup>91</sup> Srov. Zeest, MIA 33 (1954).  
<sup>92</sup> Achmerov, VDI 1949, 4, 102.  
<sup>93</sup> Achmerov, VDI 1949, 4, 102; 1951, 2, 111 n.  
<sup>94</sup> Zeest, VDI 1951, 2, 116.  
<sup>95</sup> Srov. Zeest, MIA 33 (1954), 75.  
<sup>96</sup> Srov. Gelder, *Geschichte d. alten Rhodier*, 1908, 111 nn., Grakov, uv. sp., 157, Robinson, AJA 9 (1905), 250.  
<sup>97</sup> MIA 25 (1952), 387 nn.  
<sup>98</sup> Srov. Strabon XII 545 *ὁ δὲ Ἐδπάτωρ καὶ ἐγγενήθη ἐκεῖ (= v Sinopě) καὶ ἐγράφη. διαφερόντως δὲ ἐτίμησεν αὐτὴν μητρόπολιν τε τῆς βασιλείας ὑπέλαβεν.*  
<sup>99</sup> Srov. Robinson, AJA 9 (1905), 294 n., 312, Ruge, *P. W. R. E.*, s. v. Sinope, 1927, 254.  
<sup>100</sup> Grakov, uv. sp., 42 n.  
<sup>101</sup> Šelov, MIA 56 (1957), 213.  
<sup>102</sup> Uv. m.  
<sup>103</sup> Uv. m., 213 n.  
<sup>104</sup> Šelov, MIA 56 (1957), 212 n.  
<sup>105</sup> Šelov, MIA 57 (1956), 150.  
<sup>106</sup> Srov. Pridik, uv. m., 344, č. 3, 345, č. 5, 16, 346, č. 35, 347, č. 47, 48, 52, 350, č. 102, 360, č. 22, 366, č. 86.

## SIGNIERTE HENKEL DER GRIECHISCHEN AMPHOREN

(Fortsetzung und Beendigung)

4. Der Henkel einer Amphora aus Sinope (Inv. Nr. 11 496, Tafel I 1), aus derselben Antikensammlung des Kreismuseums in Pilsen, ist erzeugt aus gelblich rostiger Tonerde mit vielen schwärzlichen kristallinischen Körnchen, ohne Politur. Längliche Kartusch (5,2 cm × 1,7 cm) auf der Biegung des Henkels in seiner langen Achse in der dreizeiligen Signatur

ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ trägt den Namen Töpfers Kallisthenes und des Astynomos Dionysios und rechts davon im Relief die vertikal hängende Traube als Emblem. Sinopische Astynomen, deren Signaturen auf Amphorenhenkeln in den sowjetischen Sammlungen so zahlreich sind, waren wahrscheinlich eponyme Beamten und überwachten, wie es scheint, die Amphorenherzeugung und ihren Export; ihr Name bürgte für die Qualität, die Massgabe und Originalität der Exportwaren. Die Traube kann man als Emblem des Astynomos Dionysios halten. Die Form der Inschrift, welche in zwei, drei oder vier Zeilen übereinander in verschiedenen Variationen den Namen des Erzeugers und den des Beamten anführt, änderte sich im Laufe der Zeit, wie es Grakov in seiner Schrift gezeigt hat. Den Namen Kallisthenes als den sinopischen Töpfer kann man zumindest im Laufe von zwei Jahrhunderten (270—70 v. u. Z.) verfolgen. Es ist klar, dass diese Firma zu den bekannten Lieferanten von Sinope gehörte. Die Variante, in welcher der Name des Töpfers ohne Patronymikon in der Nominativform in der ersten Zeile und der Name des Astynomos in der Genitivform ohne Patronymikon am Ende der Erzeugungsmarke erscheint, zeugt für die vierte chronologische Gruppe des Grakov (180—150 v. u. Z.). Im Einklang damit ist die Palaeographie einiger Buchstaben (Α, Σ, Η, Ν), deren Form sich etwa bis zum Jahre 150 v. u. Z. hält. Auch den Astynomos Dionysios kann man in diese Zeit einreihen.

Unser Amphorenhenkel gehört zu einer Menge von anderen Exemplaren aus dem nördlichen Gebiete des Schwarzen Meeres, welche die führende Rolle der Stadt Sinope in der Verpflegung dieser Gegend mit Olivenöl und Wein in der hellenistischen Zeit, besonders im zweiten Jahrhundert v. u. Z., bezeugen. Der rhodische Export wurde dadurch in dieser Gegend stufenweise zurückgedrängt. Es ist wohl möglich, dass es mit der erhöhten Bedeutung von Sinope, als es Residenzstadt der pontischen Herrscher wurde, im Zusammenhang steht.

5. Der Henkel einer Amphora aus Sinope (Inv. Nr. 11 498, Tafel I 2), aus ähnlicher Tonerde gemacht, ohne Politur. Auf dem länglichen, ungefähr in der langen Achse des Henkels angebrachten Stempel, der ohne Rahmen und teilweise beschädigt ist, sieht man den Kopf eines Mannes mit rohen Umrissen im Gesicht, mit Vollbart und reichen Haaren. Man könnte ihn für den Kopf des Herakles halten. Obgleich hier die inschriftliche Signatur fehlt — sie befand sich wahrscheinlich auf dem anderen Henkel —, kann man den Henkel nach der Art der Tonerde als sinopisch bezeichnen. Für eine genauere Datierung wäre es notwendig, weiteres Vergleichsmaterial zur Verfügung zu haben.

## КЛЕЙМЕННЫЕ РУЧКИ ГРЕЧЕСКИХ АМФОР

(Продолжение и окончание)

4. Фрагмент ручки синопской амфоры (№ инв. 11 496, табл. I 1) из коричнево-оранжевой глины с примесью черноватых кристаллических крупинок, без глазури. На продольном картуше имеется трехстрочное клеймо ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, означающее имя гончара Каллистена и астинома Дионисия. В рельефе — эмблема в виде висящей кисти винограда. Синопские астиномы были по всей вероятности эпонимы-служащие, наблюдавшие за производством амфор и за вывозом. Кисть винограда можно считать эмблемой астинома Дионисия. Оформление надписи, в которой полное имя гончара в именительном, без отчества, помещается на первой строчке, и имя астинома в родительном, без отчества, на конце клейма, свидетельствует о принадлежности к 4 хронологической группе Гракова (180—150 гг. до н. э.). О том же свидетельствует палеография некоторых букв Α, Σ, Η, Π, формы которых встречаются до 150 г. до н. э. Наш фрагмент относится к многочисленным материалам северного Причерноморья, свидетельствующим

о выдающейся роли Синопы в снабжении этих краев маслом и вином в эпоху Эллинизма и особенно во 2 веке до н. э.

5. Фрагмент ручки синопской амфоры (№ инв. 11 498, табл. I 2) из глины похожей на упомянутую, без глазури. На продольном штампе имеется частично поврежденная мужская голова с суровыми чертами лица, усами и густыми волосами. Надпись, может быть, находилась на другой ручке. Для хронологии необходимы были бы сравнительные материалы.

*Перевод: В. В. Влашинова*